

<https://doi.org/10.18485/analiff.2022.34.2.6>

81'25

321.01:141.7

Primena funkcionalne metodologije za procenu kvaliteta prevoda na primeru različitih prevoda Makijavelijevog *Vladaoca*

Анђела Р. Милivojeвић*

Универзитет у Београду, Филолошки факултет, Катедра за италијанистику

Кључне речи:

преводилачке студије
ретрадуктолошке студије
процена квалитета
превода
функционални приступ
Макјавели
Vladalac
преводи на
српскохрватском
говорном подручју

Апстракт

Једно од кључних питања у оквиру преводилачких студија и уже посматрано, ретрадуктолошких студија, које се баве питањем различитих превода истог изворника, jeste питање процене квалитета превода, како у односу на сам изворник тако и у систему који чини корпус превода посматраних међусобно. Приметно је у првим деценијама новог миленијума настајање да се преводилачке студије, уобичајено дефинисане као интердисциплинарно поље истраживања, заокруже и на научним основима кроз покушаје да се у бројним радовима примене различити приступи процени квалитета, уз пуну свест о немогућности потпуне објективности једне такве анализе. Циљ нашег рада jeste да на примеру анализе и поређења више различитих превода једног одломка из XIV поглавља Макјавелијевог *Vladaoca* прикажемо примену процене квалитета превода Катарине Рајс (Katharina Reiss) и дамо допринос емпиријском проучавању овог важног питања, тако што ћемо указати на преовлађујуће текстуалне функције у сваком од превода у зависности од времена његовог настања и применене преводилачке стратегије. Главна метода истраживања била је компаративна анализа превода одабраног одломка, односно примена овог типа функционалне критике са становишта изворно-оријентисаних преводилачких студија, а резултати истраживања показале да су преводи као посебан вид хибридне књижевне врсте, „promenljiva i fleksibilna“ категорија књижевног стваралаштва која је условљена бројним и вишеструким чиниоцима како језичке, тако и ванјезичке природе. Анализа датих одломака биће посматрана у светлу Берманове хипотезе о новим преводима, односно хипотезе о поновном проведеноњу (*Retranslation Hypothesis*), по којој су преводи временски ближи изворнику окренути према циљној култури, а они временски удаљенији окренути према изворној (Berman, 1990). (примљено: 10. септембра 2022; прихваћено: 22. новембра 2022)

<https://anali.fil.bg.ac.rs>

* Филолошки факултет
Катедра за италијанистику
Студентски трг 3
11000 Београд, Србија
andjela.milivojevic@fil.bg.ac.rs

1. Uvod

Retraduktološke studije¹ koje se u okviru prevodilačkih studija bave različitim prevodima istog izvornika sa ciljem da rasvetle fenomen novih prevoda sa lingvističkog, ideološkog, sociološkog i brojnih drugih aspekata, postavljaju, između ostalog, i veoma važno pitanje procene kvaliteta prevoda, odnosno uspostavljanja odgovarajuće metodologije za njegovo merenje. Ovo pitanje zadobija ključnu važnost zbog neophodnosti da se utvrde objektivni i validni kriterijumi za vrednovanje kvaliteta prevoda kako u odnosu na izvornik, tako i više produkata prevođenja međusobno.

Stilska ekvivalencija kao odabir pojedinih stilskih odlika teksta i njihovo adekvatno prenošenje u ciljni tekst sve više zamenjuje ostale tradicionalne tipove koncepta „ekvivalencije“ i postaje ključni faktor u definisanju onoga što se označava kao „prevodna ekvivalencija“.

U ovom radu primenićemo metodologiju funkcionalne kritike za evaluaciju prevoda Katarine Rajs na procenu kvaliteta različitih prevoda Makijavelijevog *Vladaoca*. Primena ove metodologije za merenje kvaliteta prevoda sprovedena je na odabranim odlomcima iz XIV poglavlja *Vladaoca*. Istražili smo u kojoj meri su prevodi istakli pojedine funkcije teksta i na koji način je vremensko sazrevanje prevoda uticalo na dominantno isticanje pojedinačnih funkcija teksta, a osim toga, istraživanje je pokazalo i značajne rezultate u vezi sa adekvatnošću primene ovakve procene prevoda na jedan tako hibridan i polivalentan tekst kakav je *Vladalac*.

2. Prevodi *Vladaoca* na srpskohrvatskom govornom području

Makijavelijev *Vladalac* danas predstavlja najslavnije i najosporavanije političko delo u proteklih pet stotina godina, kao i najprevođenije delo sa italijanskog na druge svetske jezike (Campi, 2013: 4). Odgonetanje „zagonetke zvane Makijaveli“ (Croce, 1952: 164) i dalje traje; a osim posebnih tumačenja stručnjaka, istoričara i lingvista, kao i populističkih i popularnih citiranja pojedinih maksima i rečenica istrgnutih iz konteksta, poseban vid tumačenja svakako su predstavljali i prevodi, zaslužni za prenošenje Makijavelijeve misli u evropsko i svetsko kulturno nasleđe.

I pored klasifikacije prevoda *Vladaoca* na srpski i hrvatski jezik², smatramo da u okviru retraduktoloških studija mora postojati linija kontinuiteta i da su svi prevodi nastali na srpskohrvatskom govornom području, bez obzira na političku, geografsku ili vremensku određenost nastanka prevoda deo istog jezičkog i prevodilačkog kontinuuma unutar koga se oblikuju i međusobno koegzistiraju ponovo prevedena dela.³

- 1 Teorijske osnove retraduktoloških studija najpre su postavili i definisali francuski teoretičari prevođenja na čelu sa „rodonačelnikom“ retraduktoloških studija, Antoanom Bermanom (Antoine Berman), koji je u svom radu *La retraduction comme espace de la traduction* objavljenom 1990. godine, postavio temelje nove discipline. Osnovna Bermanova postavka jeste da „original ostaje večno mlad, dok prevodi zastarevaju [...] tako da je mogućnost i nužnost novog prevođenja upisana u samu strukturu akta prevođenja“ (Berman, 1990: 1).
- 2 Analizirajući prevode objavljene na srpskohrvatskom govornom području, Grubiša pravi oštru distinkciju između prevoda na hrvatski jezik, u koje ubraja Dominikovićev i Frangešov prevod, i prevoda na srpski, u koje ubraja Ristićev prevod, navodeći da se Frangeš za prevod naslova *Vladar* inspirisao „srpskom verzijom koja je svakako bila prisutna na teritoriji bivše Jugoslavije u vreme njegovog rada na prevodu“ (Grubiša, 2018: 9).
- 3 Ovaj rad ne obuhvata najnoviji prevod na hrvatski jezik Damira Grubiše iz 2020. godine, s obzirom na to da

Ovim istraživanjem obuhvaćeni su sledeći prevodi:

1. Prevod Miodraga T. Ristića pod nazivom *Vladalac* koji je objavljen 1907. godine. Ovaj prvi celoviti prevod na srpski jezik ostao je do danas prevod sa najviše izdanja. U Katalogu Narodne biblioteke Srbije pronalazimo podatke o sledećim godinama objavljivanja nakon prvog izdanja iz 1907: 1931, 1964, 1982, 2002, 2004, 2005, 2006, 2009, 2010, 2012, 2013, 2015, 2016, 2018, 2019, 2020, 2021 (svako od ovih izdanja pojavilo se u nekoliko serija). Brojna izdanja predstavljaju zapravo redigovane verzije, sa izvesnim stepenom ažuriranja sintakse, zamene danas arhaične leksike i sa osveženim pravopisnim pravilima. Ristićev prevod, i kada se čita u izvornom obliku, sasvim je moderan, čitljiv i lako razumljiv. Jedino što odstupa od savremene jezičke norme jesu pojedini leksički i morfološki arhaizmi, kao i zastarela pravopisna pravila koja su se od vremena prevoda više puta menjala. Nailazimo i na pojedine sintaksičke arhaizme, a Ristić je najviše poštovao Makijavelijevu sintaksu. Reprodukovanje Makijavelijevih sintaksičkih struktura i izmeštanje pojedinih reči na početak ili kraj rečenice u službi je prevodilačke strategije poštovanja izvornika: prenošenjem ovakvih konstrukcija, Ristić je „arhaizovao“ prevod time što Makijavelijevu složenu sintaksu nije uprošćavao, odnosno nije *Vladaoca* pojašnjavao čitaocu u ciljnoj kulturi. I pored ovih arhaizama, prevod M. Ristića je prijemčiv za savremenog čitaoca, a arhaizmi mu daju dozu patine neophodnu za prevod istorijskog teksta kakav je *Vladalac*.⁴

2. Prevod Filipa M. Dominikovića na hrvatski pod nazivom *Knez* koji se pojavio 1918. godine.⁵ Ono što Dominikovićev prevod razlikuje od Ristićevog je namerna arhaizacija, koja bi se na skali arhaizacije Džonsa i Tarnera (Jones/Turner), mogla nazvati „ažuriranom arhaizacijom“, kada se koristi jezik koji nije savremen, ali je iz perioda nakon izvornog teksta (Jones/Turner, 2004: 161)⁶. Dominiković „oponaša“ jezik prethodnog stoleća; u pitanju je Vukov jezik i jezik njegovih savremenika, a brojni leksički i gramatički oblici u ovom prevodu asocijativno se, u kolektivnom nesvesnom današnjeg čitaoca, mogu povezati sa Vukovim prevodom *Novog zavjeta*

je proteklo veoma malo vremena od njegovog objavljivanja, a budući da je u okviru retraduktoloških studija značajno naglašen udeo faktora vremenskog otklona od određenog prevoda.

- 4 Kada se govori o pristupu prevodilaca u smislu usvajanja odgovarajućeg konzervatorskog ili modernizujućeg pristupa (*historicizing or retentive translation* i *modernising or re-creative translation*) (Holmes, 1972: 105), odnosno o postranjujućoj ili podomaćujućoj strategiji (Šlajermaher, 2003; Venuti, 2004), možemo reći da su svi prevodi *Vladaoca* koji čine korpus našeg istraživanja nastali u XX veku, osim prevoda iz 2009. godine. U pitanju su, dakle, dijahronijski prevodi. Kada je u pitanju Makijavelijevo delo na srpskom jeziku, ne možemo uopšte ni govoriti o sinhronijskim prevodima, za razliku od prevoda na engleski ili francuski koji su nastajali gotovo istovremeno sa izvornikom.
- 5 Ovaj prevod pojavio se pred kraj Prvog svetskog rata, u poslednjim danima Austrougarske, a po svim odlikama paratekstualnog materijala, u pitanju je prevod sa jakim ideološkim nabojem. Osim *Predgovora* Vinka Lozovine, paratekst ovog prevoda čini i *Pogovor prevodioca*, kao i čuveni esej Tomasa Babingtona Mekolija, engleskog istoričara koji je hvalio Makijavelijev patriotizam i video u njemu „apostola slobode u doba romantizma“ (Grubiša, 2018: 10), što je zapravo poslužilo kao programski tekst u osvit ujedinjenja Slovena u zajedničku državu.
- 6 Na jednom kraju je hiperarhaizacija kada prevodilac u ciljnom tekstu koristi jezičke oblike koji prethode vremenu u kome je nastao izvornik, na drugom kraju je agresivna modernizacija kada se u ciljni tekst namerno ubacuju izrazito savremene reči i novi izrazi (Jones/Turner, 2004: 161).

(1847) i Daničićevim prevodom *Starog zavjeta* (1865). Dominiković arhaizaciju postiže najviše kroz upotrebu morfosintaksičkih i leksičkih sredstava.

3. Prevod Iva Frangeša iz 1952. pod nazivom *Vladar*. Frangešov prevod iz 1952. zapravo je bio prisutan na izdavačkom tržištu sasvim ravnopravno sa Ristićevim prevodom. Sam Frangeš objavljuje u svojoj *Napomeni* da je nastojao da olakša čitanje i da je tekst preveo modernim jezikom, ponegde lomeći sintaksu i zadržavajući pojedine izraze iz književnog hrvatskog jezika (Frangeš, 1952: 123). Frangeš je, i pored toga što je „lomio rečenice i uklanjao suvišne veznike“ ipak sačuvao „tipične osobine Makijavelijevog izraza“ (1980: 146). Frangešov prevod, kasnije redigovan, i danas je prijemčiv čitaocima.⁷

4. Prevod Jugane Stojanović pod nazivom *Vladalac* objavljen 1976. godine koji je doživio veliki broj izdanja (1989, 1998, 1999, 2001, 2002, 2003 i 2016). Prevod Jugane Stojanović je koegzistirao s prevodom Miodraga Ristića i kao takav, sa stanovišta vladajućih koncepata u okviru retraduktoloških studija, svakako se mogao postaviti kao rivalski prevod u odnosu na svog srpskog prethodnika, a jednako i kao komplementaran prevod (Koskinen/Paloposki, 2003: 22–23), jer se u svom prevodilačkom pristupu i usvojenoj prevodilačkoj strategiji profilisao kao prevod za posebnu čitalačku ciljnu grupu.⁸ Sa stanovišta arhaizacije, odnosno modernizacije prevoda, ovaj prevod u potpunosti prati savremeni jezik, a jedino čime je donekle patiniran i arhaizovan jesu pojedine lekseme književnog registra s arhaičnim prizvukom.

5. Prevod Jelene Todorović pod nazivom *Vladalac* koji je objavljen 2009. godine, s ponovnim izdanjima iz 2013, 2017, 2018 i 2021. I ovaj prevod, baš kao i prethodni, sa stanovišta arhaizacije, odnosno modernizacije, pribegava tehnikama arhaizacije sprovedeći mahom leksičko patiniranje. U ovom prevodu primetan je veći stepen ovakvog postupka, uz obilato korišćenje žargonskih izraza/dijalektalizama koji mu daruju izvesnu komunikativnu snagu i ostvaruju efekat posebne afektivne obojenosti.

7 Frangešov prevod ponovo je štampan u okviru kapitalnog dvotomnog izdanja Makijavelijevog *Izabranog djela* 1985. godine, a 1998. objavljeno je dvojezično izdanje (na italijanskom i hrvatskom) „u izvrsnu prijevodu akademika Ive Frangeša“, kako glasi napomena izdavača koji ponovno objavljivanje *Vladara* objašnjava „reaktualiziranjem potrebe za novim štampanjem zbog novih naraštaja čitalaca, kojima izdanje iz 1985. nije dostupno, a potom i činjenicom da *Vladar* pripada u temelje moderne politologije“; treći razlog tiče se činjenice da je Hrvatska postala „neovisnom državom, te je svaka rasprava o osnivanju i upravljanju novim državama postala to zanimljivijom“ (Grubiša, 1998: 5).

8 Koncept komplementarnosti prevoda odnosi se na usmeravanje različitih verzija prema različitim ciljnim čitalačkim grupama (Koskinen/Paloposki, 2003: 22–23). Pojam komplementarnosti se odnosi na simultane funkcije teksta i njihove interpretacije na različitim nivoima. Prevodi su u odnosu na izvorni tekst, ali i na svoje prethodnike, „dopunjujući i preusmeravajući“ (*complementing and re-orienting*) budući da novi prevod dopunjuje i preusmerava izvorni tekst (Koskinen/Paloposki, 2003: 22–23). Prvo izdanje iz 1976. praćeno je *Pogovorom* čija je autorka sama prevoditeljka. U izdanju iz 1998, nema čak ni ovog *Pogovora*, dizajn korica i pristup poglavljima su minimalistički: sve je, dakle, podređeno tekstu koji je bačen da „lebdí“ u prevodilačkom vakuumu bez ikakvih podataka koji bi ga uokvirili ili pomogli čitaocu da zauzme odgovarajuću čitalačku strategiju.

3. Metodologija procene prevoda u okviru *Skopos* teorije

3.1. Funkcionalni pristup: Procena kvaliteta prevoda – Katarina Rajs

U okviru funkcionalnog pristupa čiji su glavni nosioci Katarina Rajs, Vermer (Vermeer), Nord i Haus, ključnu ulogu ima *Skopos* teorija Hansa Vermera koja prevođenje posmatra kao akciju, odnosno delovanje sa određenim ciljem (gr. *skopos*), tako da u okviru ove škole nastaje pristup prevodilačkoj kritici koji je formulisala Katarina Rajs. Funkcionalni metod ponikao je sedamdesetih godina prošlog veka, a zbog svoje sveobuhvatnosti i fleksibilnosti, za razliku od brojnih mahom lingvistički usmerenih procena aktuelnih u novom milenijumu, predstavlja pogodno sredstvo za ispitivanje hibridnog i istorijskog teksta kakav je Makijavelijev *Vladalac*. Rajsova opisuje tri različite kategorije za mogućnost objektivne kritike kroz analizu rezultata prevodilačkog procesa, dok su osnovni postulati ovog pristupa vezani za tekstualnu tipologiju, a procena prevoda počinje određivanjem tekstualnog tipa, odnosno vrste teksta za koji je nužno da se odabere pogodna prevodilačka strategija; tada se može odrediti da li je prevodilac na pravi način pristupio tekstu (Reiss, 2000: 21).

Svaka metodologija prevodilačke kritike najpre mora da postavi pitanje definicije objektivne evaluacije prevoda, upravo kao kriterijuma koji je suprotan onome što je arbitrarno i neadekvatno.

Za svaki tip teksta (informativni, ekspresivni i konativni), Rajsova predlaže glavni prevodilački kriterijum koji treba poštovati kako bi se dobio primeren prevod: za informativne tekstove usredsređene na značenje, sadržaj i informaciju – ekvivalenciju sadržaja, za ekspresivne tekstove usredsređene na formu, odnosno na stilsku i estetsku dimenziju – ekvivalenciju i sadržaja i forme, a za konativne tekstove usmerene ka ubeđivanju i uveravanju – zadržavanje dejstva koje je izvorni tekst imao na primaoca (Reiss, 2000: 22). Najveći broj tekstova ipak odlikuje multifunkcionalnost, odnosno hibridnost, kroz koju autor želi da istovremeno postigne različite ciljeve, dajući tekstu na taj način ilokucionu vrednost (Samardžić, 2009: 214).

3.2. Jezički činiooci u proceni kvaliteta prevoda

Ispitivanje jezičkih činilaca i njihovih ekvivalenata u ciljnom jeziku podrazumeva da kritičar detaljno ispita način na koji je prevodilački proces predstavio jezičke posebnosti izvornog teksta u ciljnoj kulturi. S jedne strane moraju se prepoznati jezičke komponente teksta (semantičke, leksičke, gramatičke i stilske), ali jednako i uticaj nejezičkih faktora na semantičkom, leksičkom, gramatičkom i stilskom nivou. U jezičke činioce spadaju:

- Gramatički elementi: kriterijum procene za gramatičke elemente jeste gramatička tačnost koja je zadovoljena ukoliko se prevod poklapa sa upotrebom ciljnog jezika i ukoliko su adekvatno preneseni relevantni semantički i stilski aspekti i gramatičke strukture izvornog jezika.⁹

9 U uobičajenoj jezičkoj praksi, često će biti moguća prosta zamena gramatičkog elementa (doslovno usvajanje gramatičke forme) potencijalnim ekvivalentom u ciljnom jeziku, tako će optimalni ekvivalent često zahtevati transpoziciju, to jeste promenu gramatičkih i sintaksičkih elemenata (Reiss, 1983: 301).

- Stilski elementi: osnovni kriterijum za procenu stilskih elemenata jeste korespondencija. Valja, dakle, uzeti u razmatranje stilske odlike izvornog teksta sa stanovišta standardne, individualne i savremene upotrebe i razmotriti da li u posebnim stilskim aspektima autorov stvaralački izraz odstupa od uobičajene upotrebe.

- Semantički elementi koji se procenjuju po kriterijumu ekvivalencije, tako što se ispituje jezički kontekst koji se sastoji od mikro i makro konteksta.¹⁰

- Leksički elementi koji se procenjuju po kriterijumu adekvatnosti¹¹, a kritičar treba da utvrdi da li su činioци izvornog teksta adekvatno preneti u ciljni tekst na leksičkom nivou.

Koncept ekvivalencije prisutan je u svakoj metodologiji prevodilačke kritike, a funkcionalna kritika ekvivalenciju definiše kao odnos između izvornog teksta ili nekog elementa iz izvornog jezika i ciljnog teksta ili tekstualnog elementa iz ciljnog jezika, što je odnos koji se uspostavlja između dva produkta prevodenja.

3.3. Vanjezički činioци u proceni kvaliteta prevoda

Potpuna procena kvaliteta prevoda ne može se bazirati isključivo na oceni jezičkih činilaca, već mora da uzme u razmatranje i vanjezičke elemente koji radikalno utiču kako na formu izvornika tako i na formu u ciljnom jeziku. Upravo ovi elementi čine ključnu razliku kada se procenjuje da li je neki ekvivalent optimalan ili potencijalan. Rečenice bi stoga bile mikrokontekst, „tekstovi“ makrokontekst, a „situacije“ ekstralingvistički faktori koji ovde predstavljaju situacioni kontekst (Weinrich, 1996: 19). Od pobrojanih vanjezičkih činilaca navešćemo one koji su nam važni u okviru našeg istraživanja:

- vremenski faktor: ako je izvorni tekst nastao u određenom istorijskom periodu, prevodilac se susreće sa nužnošću posebnih prevodilačkih izbora. U prevodenju starih tekstova, odabir reči, zastarelih morfoloških ili sintaksičkih formi, odabir posebnih stilskih figura itd. trebalo bi da se slaže što je moguće više sa upotrebom u izvornom tekstu.¹²

- faktor ciljne čitalačke grupe: prevodilac uvek mora da ima u vidu da čitalac kome se obraća pisac u izvorniku nije isti kao onaj koga ima na umu prevodilac ili pak naručioци prevoda. Po pitanju čitalačke publike, mora se uzeti u obzir čitav socijalni i kulturološki kontekst (situacioni kontekst), a najilustrativnije se može predstaviti u idiomatskim izrazima, citatima, poslovičnim aluzijama i metaforama izvornog jezika.

10 Mikrokontekst se odnosi na reči u neposrednom okruženju – na nivou rečenice, dok makrokontekst uključuje ne samo pasuse već i čitav tekst. Makrokontekst može da bude od odlučujućeg značaja za utvrđivanje odabira i da obuhvati kako pasus tako i čitavo delo (Reiss, 2000: 56).

11 Adekvatnost se uvek mora posmatrati u odnosu na određeno delovanje, jer svaki put kada prevodilac donese neku odluku, on to mora da čini u odnosu na svrhu prevoda, tako da je adekvatnost veza između prevodilačkih sredstava i svrhe prevoda i stoga je, za razliku od ekvivalencije, koja je orijentisana prema produktu prevodenja, ona procesno-orijentisana (Reiss, 1983: 301).

12 Prevod teksta iz 18. veka trebalo bi da se razlikuje od prevoda teksta iz 20. veka, i kada ga radi prevodilac iz 20. veka. Ukoliko se za tekst napisan u određenom istorijskom kontekstu primenjuju ekvivalenti iz novijeg doba, ta savremena upotreba mogla bi dovesti do potpuno različitih optimalnih ekvivalenata (Reiss, 2000: 71).

3.4. Prevodilačka kritika prevoda *Vladaoca*: zašto funkcionalni pristup?

Bez obzira na gustu mrežu tumačenja koja je kroz vekove „zarobila“ Makijavelijev tekst, *Vladalac* ipak i dalje ostaje samo tekst kome valja pristupiti sa stanovišta jezika, isto onako kako mu savremeni čitaoci i tumači pristupaju, nastojeći da kroz pridodata značenja i tumačenja dopru do njegove suštine. Isto tako se mora pristupiti i proceni kvaliteta njegovih prevoda: polazeći od jezika kao osnovnog prevodilačkog sredstva podložnog „merenju“ u okviru postojećih savremenih metodologija procene na osnovu različitih kriterijuma. Jedan od ključnih problema današnjih istraživanja u oblasti prevodilačkih studija jeste iznalaženje odgovarajućih sredstava koja bi precizno i objektivno mogla da „izmere“ kvalitet prevoda, sa punom svešću o nemogućnosti potpune kvantifikacije rezultata u okviru jedne delatnosti koja je uslovljena brojnim ograničenjima, kako objektivnim (strukturnim razlikama između jezika) tako i onima subjektivne prirode (individualnost prevodioca, uticaj vanjezičkih faktora, kao i spoljnih agenasa).¹³

Budući da je procena kvaliteta prevoda Katarine Rajs sveobuhvatna metodologija za procenu kako jezičkih tako i vanjezičkih specifičnosti teksta, istražili smo kroz analizu odabranih odlomaka na koji način su prevodioci pristupili jednom ovako kompleksnom tekstu koji se može definisati i kao informativni i ekspresivni i konativni. Ova osnovna polivalentnost dela dodatno se usložnjava čitavim nizom vanjezičkih faktora o kojima smo govorili, a na sve ovo valja dodati još jednu kategoriju koju Rajsova ne pominje, a to je status dela, odnosno njegova reputacija, kako u izvornoj tako i u ciljnoj kulturi, koja danas, možda i više od svih ostalih faktora, značajno utiče na odabir prevodilačke strategije i pristup delu.

Imajući sve pobrojano u vidu, pristupićeemo ispitivanju pet različitih prevoda odabranih odlomaka iz XIV poglavlja *Vladaoca* analizirajući gramatičku korektnost i stilsku korespondenciju uz pomoć mernih instrumenata koje nam je ponudila metodologija prevodilačke kritike Katarine Rajs. Kriterijumi procene kao što su ekvivalencija¹⁴, adekvatnost, tačnost i korespondencija, predstavljaju zapravo

13 U vezi sa subjektivnim i objektivnim ograničenjima prevodilačke kritike, Rajsova postavlja pitanje gde su njene granice, odnosno koliko promena, tj. odstupanja od izvornog teksta, može biti uneto u prevod, a da se ciljni tekst i dalje označava kao prevod. Drugo pitanje tiče se subjektivne perspektive koja nužno utiče na objektivnu procenu, ograničavajući procenu kritičara nenamerno i vrlo često prilično nesvesno. Ukoliko se susretnemo sa velikim odstupanjima između izvornog i ciljnog teksta, prvi uzrok moramo tražiti u nepoštovanju tekstualnog tipa ili posebne svrhe prevoda, a drugi se tiče individualnosti prevodioca, koji neizbežno ostavlja svoj trag na prevodu. Teško da postoje dva ista prevoda nekog teksta, svejedno kog tipa, koji su slični u svim detaljima ili pak identični. Takve subjektivne razlike mogu imati pedagošku vrednost, ukoliko je dostupno više verzija istog teksta (Reiss, 2000: 88).

14 Ovaj sveprisutni koncept u okviru prevodilačkih studija odbacili su pripadnici kulturološke struje, smatrajući ga nepreciznim i nedovoljno definisanim zato što nudi iluziju o mogućnosti postojanja simetrije između jezika koja u praksi ne postoji (Snell-Hornby, 1988). I Judžin Najda (Eugene Nida) govori o formalnoj i dinamičkoj ekvivalenciji koja je vezana za tekstualnu tipologiju budući da Najda pominje i funkciju ciljnog teksta, u odabiru između formalne i dinamičke ekvivalencije (Nida, 1964). Ekvivalenciju, u svom teorijskom promišljanju, Njumark zaodava u semantički i komunikativni prevod (*semantic and communicative*); semantički odgovara više formalnoj, a komunikativni, kao ciljno-orijentisani prevod, dinamičkoj ekvivalenciji (Newmark, 1981: 39). Danas se sve više umesto izraza jezička ili tekstualna ekvivalencija koristi termin „stilaska ekvivalencija“. Koler (Koller) je ubraja u drugi tip ekvivalencije od pet različitih tipova, u konotativnu ekvivalenciju, koja se odnosi na svrhovit izbor jezičkih sredstava u ciljnem tekstu (Koller, 1979: 186–191).

sveprisutne kriterijume u okviru deskriptivnih prevodilačkih studija, ma koliko se njihovi nazivi ili definicije menjali u okviru različitih kritičkih pristupa; funkcionalni pristup omogućuje nam da sagledamo koje su to funkcije prevodioci upisali u tekst, odnosno na koji način su želeli da taj tekst predstave u ciljnoj kulturi: da li su tekstu pristupili prvenstveno sa stanovišta prenošenja sadržaja, forme, ili pak efekta koji će prevod imati na čitaoca, ili su uspeali da u konačnom ishodu spoje sve tri ključne tekstualne komponente. Za razliku od izvornog dela, ciljni tekst je nužno ograničen prevodilačkim izborima, a jedan od izbora koje prevodilac valja da sprovede, možda čak i nesvesno, jeste i odgovor na pitanje kakva će biti funkcija ciljnog teksta u ciljnoj kulturi. Merilo objektivnosti procene sastoji se u tome da se tekst mora procenjivati upravo *kao prevod*, odnosno mora se utvrditi da li i u kojoj meri tekst u ciljnoj kulturi – prevod, predstavlja tekst iz izvorne kulture (Reiss, 2000: 5).

4. Procena kvaliteta prevoda

4.1. Prikaz dobijenih rezultata analize pojedinih poglavlja iz *Vladaoca*

Služeći se metodologijom procene kvaliteta prevoda Katarine Rajs, pristupili smo razmatranju dobijenih rezultata, imajuću u vidu da su Makijavelijeva misao i njegov stil neodvojiva celina čija je srž u specifičnom spoju između „afektivnog i naučnog“ (Chiapelli, 1952: 9). Smatrali smo, stoga, da je nemoguće razdvojiti gramatičke elemente, koji se zapravo odnose na tačnost prenetih gramatičkih izražajnih sredstava za koje je adekvatan kriterijum procene tačnost i stilske elemente, koje smo prikazali na osnovu kriterijuma korespondencije. Posmatrali smo, dakle, gramatičke i stilske elemente kao jedinstvenu kategoriju procene.

„Merenje“ instrumentima funkcionalne kritike bilo je uslovljeno izvorno-orijentisanim pristupom, koji je zapravo i najčešće korišćen pristup u praktičnim studijama u okviru retraduktologije. Rezultati do kojih smo došli ni na koji način ne predstavljaju ocenu prevoda u opštem smislu te reči, a naponi koje ulažu istraživači u pravcu utvrđivanja pogodne metodologije, ukazuju na odbacivanje stereotipnih i zastarelih ocena o prevodu kao „dobrom i lošem“, „lepom i ružnom“. U svim metodologijama procene kvaliteta prevoda govori se o njihovom subjektivnom karakteru, kao neizbežnom faktoru koji dovodi u sumnju apsolutno važenje bilo kog nalaza. Stoga su i naši rezultati tek jedna moguća procena sa stanovišta retraduktoloških studija i njihovih teorijskih koncepata.

Kako bismo na jasan i pregledan način prikazali dobijene rezultate, u tabele koje slede uneli smo tri vrste deskriptivne procene:

- Da = zadovoljavajući stepen ispunjavanja kriterijuma ekvivalencije, adekvatnosti, tačnosti i korespondencije;
- Delimično = delimično zadovoljavanje četiri navedena kriterijuma;
- Ne = nezadovoljavanje postavljenih kriterijuma.

Na osnovu preovlađujuće procene za svaki ciljni tekst, izvukli smo odgovarajuće zaključke. Skraćenicama od CT1 do CT5 označeni su prevodi po kriterijumu hronološkog objavljivanja.

4.2. Gramatička korektnost i stilaska korespondencija

U tabelama koje slede, izdvojili smo odlomke iz pojedinih poglavlja *Vladaoca*: u kolonama je dat paralelan prikaz svih prevoda naspram izvornika; u prvoj koloni naveli smo brojeve segmenata određenog odlomka radi preglednijeg praćenja komentara u okviru komparativne analize prevoda. U gramatičku korektnost svrstali smo sintaksičku organizaciju koja je sa stanovišta stila izuzetno važna za Makijavelija, a kao značajan činilac te organizacije, razmotrili smo i interpunkciju, sa punom svešću o nemogućnosti uspostavljanja apsolutne simetrije između interpunkcijskih pravila izvornog teksta („istorijskog“) i ciljnog teksta („prevodnog“). S obzirom na ovu bitnu odliku Makijavelijevog stila, odnosno rečeničnu inverziju i izmenjen red reči, što je za sobom povlačilo i odgovarajuću interpunkciju, odlučili smo se da u oceni kvaliteta CT-a uzmemo u obzir i ova pravila, odnosno njihovo prenošenje sa stanovišta izvorno-orijentisanog pristupa, sa namerom da izbegnemo subjektivnost u proceni i uspostavimo jednak kriterijum za sve ciljne tekstove.¹⁵

4.3. Stilske odlike *Vladaoca*

Osnovno polazište za stilsku analizu u okviru komparativne analize odabranih odlomaka predstavljale su osnovne stilske odlike *Vladaoca*, s obzirom na to da smo se opredelili za izvorno-orijentisani metod. Makijaveli istovremeno piše i traktat i umetničko delo; u *Vladaocu* se sugestivno prepliću ova dva podsticaja, naučni i estetski (Chiapelli, 1952: 9), a ovaj spoj naučnog izlaganja i afektivnog upliva našao je odraz u sintaksi u kojoj se mešaju objektivno i subjektivno, naučno i emotivno, uz afektivni ton izlaganja koji se manifestuje raznovrsnim leksičkim i semantičkim sredstvima.

U okviru tekstualne analize *Vladaoca* govorićemo o osobenostima Makijavelijevog jezika i stila, usredsređujući se na one za koje smo smatrali da je važno da u izvesnom stepenu budu očuvane i u prevodu, odnosno u onim slučajevima kada je to dopuštala gramatička struktura ciljnog jezika. S obzirom na to da smo se odlučili za metodologiju Katarine Rajs, koja se zasniva na proceni zadovoljavanja gramatičkih i stilskih elemenata, posebno smo ukazivali na odlike Makijavelijeve sintakse kao što su postupak dilematskog ustrojstva rečenica (*il periodare dilemmatico*), ulančavanje (*ragionamento a catena*), težnja ka parataksi i inverziji. S obzirom na to da je cilj našeg rada da ispitamo gramatičko-stilske odlike, dotaći ćemo se pojedinih leksičko-semantičkih specifičnosti Makijavelijevog stvaralačkog postupka, kao što su slikovitost izraza (upotreba metafora i slika i vokabular nužnosti).

15 Upotreba interpunkcije varira u zavisnosti od vrste teksta, a u književnosti su prisutne i sintaksička i metajezička funkcija (najprisutnija u neknjiževnim tekstovima), kao i emotivno-intonaciona funkcija, dok je naročito važna ekspresivna funkcija, koja u pojedinim slučajevima dobija poseban značaj (Samardžić, 2006: 47).

4.4. Analiza odabranih odlomaka iz XIV poglavlja

	IT	CT1	CT2	CT3	CT4	CT5
	XIV.	GLAVA XIV.	POGLAVLJE ČETRNAESTO.	XIV.	POGLAVLJE XIV.	Glava četrnaesta.
	Quod principem deceat circa militiam.	Dužnosti vladaoca prema vojsci.	Što mora knez da uradi glede vojske.	Što mora vladar uraditi s obzrom na vojsku.	Dužnost vladaoca prema vojsci.	Kako je vladalac dužan da se opohodi s vojskom
I	<p>Debbe adunque uno principe non avere altro obietto né altro pensiero, né prendere cosa alcuna per sua arte, fuora della guerra et ordini e disciplina di essa; perché quella è sola arte che si aspetta a chi comanda.</p> <p>Et è di tanta virtù, che non solamente mantiene quelli che sono nati principi, ma molte volte fa li uomini di privata fortuna salire a quel grado; e per adverso si vede che, quando e' principi hanno pensato più alle delicatezze che alle arme, hanno perso lo stato loro.</p>	<p>Vladalac, dakle, ne treba da ima druge težnje ni druge misli niti ma čemu drugom da se preda do li ratu, pripremanju njega, upravljanju njime, jer je to jedina veština, koja se očekuje od vladaoca. Dejstvo rata toliko je da ne samo da održava one koji su rođeni vladaocem, nego mnogo puta uzdiže obična lica na taj položaj; a, na protiv, vida se da su vladaoci kada su mislili više na uživanje nego na oružje, gubili svoju državu.</p>	<p>Ne smije dakle knez da ima druge svrhe ni druge misli niti se ičijem drugijem baviti izim ratom i njegovom uredbom i umijećem; jer to je jedino zvanje, koje se pristoji onomu te zapovijeda, a vrijedi toliko, da ne samo što podržava one koji su rođeni kao knezovi, nego se njime uspinju do te časti i privatni ljudi. A nasuprot se vidi, da su knezovi gubili svoju državu kad su mislili više na naslade nego na oružje.</p>	<p>Vladar, dakle, ne smije imati druge brige i druge misli niti se ičim drugim baviti doli ratom, vojnim pravilima i stegom; jer je to jedino zvanje koje dolikuje zapovjednicima, a njegova je moć tolika da ne samo podržava one koji su se kao vladari rodili, nego često puta običnim građanima pomaže da se popnu do te časti. S druge strane vidimo da su vladari, kad su više mislili na zabave negoli na oružje, gubili državu.</p>	<p>Vladaoca ne sme ništa drugo da zaokuplja, on ne sme ni o čemu drugom da razmišlja, ništa da proučava osim načina ratovanja, vojne organizacije i discipline, jer to je znanat dostojan onoga ko zapoveda, a to znanje ima takvu moć da se pomoću njega ne samo održavaju na vlasti vladaoci koji su se po naslednom pravu popeli na presto, već se na taj položaj uzdižu i građanska lica. Naprotiv, kada vladaoci više misle na uživanje nego na vojsku, gube državu.</p>	<p>Vladalac, dakle, ne sme da ima drugog cilja ni nauma niti ma šta drugo sebi da stavi u zadatak do uređenja vojske i vođenja rata jer je to jedina veština koja se očekuje od onog koji vlada. Ona je toliko važna da vlast ne čuva samo onima koji su rođeni kao vladaoci već nemalo puta običnog čoveka uzdiže do vladarskog dostojanstva. Naprotiv, svedoci smo da su vladaoci koji su se radije odavali uživanjima nego oružju, gubili svoje države.</p>

	IT	CT1	CT2	CT3	CT4	CT5
	XIV.	GLAVA XIV.	POGLAVLJE ČETRNAESTO.	XIV.	POGLAVLJE XIV.	Glava četrnaesta.
II	<p>È la prima cagione che ti fa perdere quello, è negligere questa arte; e la cagione che te lo fa acquistare, è lo essere professo di questa arte.</p>	<p>I prvi uzrok koji čini da izgubiš vladavinu, to je zanemarivanje ove veštine; a uzrok koji čini da je dobiješ, to je da si proniknut tom veštinom.</p>	<p>I prvi razlog s kojega je gubiš, jeste ako prezireš ovo umijeće, a razlog da je dobiješ, jeste da si iskusan u ovom umijeću.</p>	<p>Prvi razlog s kojeg ćeš državu izgubiti jest zapuštanje ratnog umijeća, dok je prvi uvjet da državu stečeš iskustvo u tome umijeću.</p>	<p>Prvo zbog čega ćeš je izgubiti je zanemarivanje veštine ratovanja, isto onako kao što ćeš je zadobiti ako tom zanatu budeš vičan.</p>	<p>Zbog zapostavljanja vojne veštine ponajpre se izgubi država, a ono čime se osvaja je izvrsno poznavanje iste te veštine.</p>

	IT	CT1	CT2	CT3	CT4	CT5
	XIV.	GLAVA XIV.	POGLAVLJE ČETRNAESTO.	XIV.	POGLAVLJE XIV.	Glava četrnaesta.
III	Francesco Sforza, per essere armato, di privato diventò duca di Milano; e' figliuoli, per fuggire e' disagi delle arme, di duchi diventarono privati.	Frančesko Sforca, zato što je bio naoružan , od običnog građanina postade vojvoda od Milana; njegovi sinovi, zato što su izbegavali vojničke napore , postadoše od vojvoda obični građani.	Francesco Sforza postade od privatna čovjeka milanskijem vojvodom jer bijaše oružan , a sinovi mu, jer se uklanjahu naporima i neudobnosti vojničkoj , postadoše od vojvoda privatnicima.	Frančesko Sforca postao je od obična građanina milanskim vojvodom zahvaljujući svojoj vojničkoj snazi ; njegovi sinovi od vojvoda postadoše obični građani zato što su izbegavali napore vojničkoga života .	Frančesko Sforca se od običnog građanina uzdigao do vojvode od Milana zato što je bio dobro naoružan , a njegovi sinovi su se od vojvoda spustili do običnih građana zato što su izbegavali napore i neudobnost vojničkog života .	Zahvaljujući tome što je imao vojsku, Frančesko Sforca od običnog građanina postade milanski vojvoda, a njegovi se sinovi, u želji da izbegnu vojničke muke, od vojvodskog dostojanstva unizije do običnih ljudi .

	IT	CT1	CT2	CT3	CT4	CT5
	XIV.	GLAVA XIV.	POGLAVLJE ČETRNAESTO.	XIV.	POGLAVLJE XIV.	Glava četrnaesta.
IV	Perché, intra le altre cagioni che ti arreca di male lo essere disarmato , ti fa contennendo : la quale è una di quelle infamie dalle quali el principe si debbe guardare, come di sotto si dirà.	Jer, između ostalih rdavih stvari koje ti donosi, to što si nenaoružan, pravi te prezrivim : što je jedna od onih niskosti, od kojih vladalac treba da se čuva, kao što će se dole navesti.	Jer među ostalijem uzrocima zla, što ti donosi ako si neoružan, ljudi te preziru ; a to je jedna od onijeh sramota, kojijeh se knez mora da čuva, kako ću reći niže.	Među ostalim je nevoljama koje pogađaju nenaoružana čovjeka i ta da postaje vrijedan preziranja; a to je jedna od onih sramota kojih se, kako ćemo niže kazati, vladar mora čuvati.	Jer između ostalih nesreća koje te zadese kad se nađeš nenaoružan, ljudi počnu da te potcenjuju a takvog srama vladalac treba da sebe poštedi na način koji ću u produžetku izložiti .	Pored ostalih zala, život bez oružja sa sobom povlači i prezir, a to je sramota koje vladalac treba ponajviše da se kloni, što ću nešto donnije izložiti.

Tabela 1. XIV poglavlje *Vladaoca*

- I segment

Ovaj segment čini složena rečenica sa neuobičajenom kombinacijom asindetona i subordinacije (tačka i zarez i zavisni veznik *perché*). Vokabular nužnosti kao vezivno tkivo čitavog dela prisutan je i u ovom odlomku (glagol *dovere*), kao i Makijavelijeva tipična terminologija: ključni pojam njegove etičke filologije, *virtù*, a tu je i latinizam *per adverso*. U prevodima prvog segmenta očuvana je sintaksička struktura jedino u CT1; u svim drugim prevodima nailazimo na početak novog iskaza od rečenice koja počinje sa "e per adverso". CT4 pribegava tehnicu proširivanja: "quelli che sono nati principi" postaje „vladaoci koji su se po naslednom pravu popeli na presto“; u CT5 „...uzdiže do vladarskog dostojanstva“ i „svedoci smo“ za neutralno "si vede" što je dosledno prevedeno u svim CT, osim u CT4 u kome je izostavljeno.

- II segment

Ovaj segment sadrži latinizme *negligere* i “essere professo di questa arte”. U CT1 nailazimo na arhaičan oblik prideva *proniknut* u značenju *prožet, obuzet* (R MAT); najveći stepen koherencije, kako sintaksički i interpunkcijski tako i leksički, postignut je u CT1: “la cagione” se prevodi oba puta kao „uzrok“; “arte” kao „veština“; CT5 potpuno preuređuje sintaksičku strukturu: sklanja subjekat “la prima cagione” s početka rečenice i zamenjuje ga priloškom odredbom za uzrok – „zbog zapostavljanja vojne veštine“. Latinizam “essere professo di questa arte”, jedini donekle prenosi Ristić arhaizmom „biti proniknut“¹⁶, dok svi ostali prevode opisno.

- III segment

Na ovoj rečenici vidimo koliko je teško preneti Makijavelijev stil: rečenica se sastoji od 23 reči (oduzećemo tri člana iz izvornika), naspram 27/25/27/37/31 (od CT1 do CT5). Struktura ovog odlomka izgleda ovako: subjekat, uzročna rečenica, indirektna glagolska dopuna “di privato”, upravna rečenica; naporedna asindetska rečenica sadrži isti raspored delova. Ovakvu strukturu jedini čuva Ristić: implicitne rečenice “per essere armato” i “per fuggire e’ disagi” pretvara u eksplicitne, ali potpuno je očuvana rečenična struktura. To je vidljivo i u broju reči. CT2 je po broju reči i strukturi sačuvao Makijavelijevu konciznost. Već u CT3 vidimo da ubacivanje „dugih“ reči poput „zahvaljujući“ (birokratski registar), pa još i imenička sintagma „vojnička snaga“ za “per essere armato”, što se kasnije ponavlja u vidu “napori vojničkog života“, usporavaju ritam i sažetost Makijavelijevе rečenice. U CT4 ova tendencija dostiže svoju kulminaciju sa čak 37 reči, što je gotovo dvostruki broj reči u odnosu na izvornik. Sintaksička struktura je potpuno preuređena, nema inverzije, sve je normirano i pojašnjeno: „uzdigao se do vojvode od Milana“ za „postao je“; dodavanje priloga „dobro“ radi pojačavanja značenja: „dobro naoružan“; “diventarono privati” iz drugog segmenta postaje „spustili su se do običnih građana“, dok se imenička sintagma “disagi delle armi” razvija u „napori i neudobnosti vojničkog života“. Kritičar ovde može samo da konstatuje autentično izneveravanje Bermanovog „slova prevoda“ (Berman, 2004). U nešto manjoj meri, ista tendencija je prisutna u CT5: čitav segment počinje dugačkim i birokratsko intoniranim okoštanim priloškim izrazom: „zahvaljujući tome što je imao vojsku“; “duchi” postaje „od vojvodskog dostojanstva“ a “diventare” najpre čuva osnovno značenje „postade“, a potom, uz dopunu “diventarono privati”, biva literarizovano i razloženo u: „uniziše se do običnih ljudi“.

- IV segment

U ovom segmentu prisutan je ponovo latinizam “ti fa contennendo”, kao i hiperbaton: “intra le cagioni [...] di male”. U konstrukciji “intra le cagioni che ti arrega di male lo essere disarmato”, položaj odredbe “di male” nije zadržan ni u jednom prevodu; možda je bilo moguće posebno ukazati na nju, odnosno pribeci „oneobičavanju“, kroz doslovni prevod: „među drugim uzrocima koje ti donose zlo i

16 Piletić arhaizme deli na primarne i sekundarne: primarni su ugrađeni u ekspresivne intencije teksta, pošto pisac neke elemente svesno arhaizuje; sekundarni se tiču recepcije prevodioca i nastaju usled vremenskog jaza između objavljivanja originala i nastajanja prevoda (Piletić, 1997: 13). Ovde je u pitanju sekundarni arhaizam.

to što si razoružan...“. Latinizam “ti fa contennendo” u značenju “ti fa disprezzabile” donekle je nejasno preveden u CT1 zbog arhaizma – „pravi te prezrivim“ (a zapravo bi trebalo „vrednim prezira“); konciznost i sintaksička struktura i u ovom odeljku najbolje su očuvani u prva dva prevoda; iako je ovde broj reči približan broju reči u IT, u CT4 ponovo nailazimo na dodavanje faznog glagola „počnu da te potcenjuju“ ili pak na birokratski i glomazan iskaz „na način koji ću u produžetku izložiti“.¹⁷

4.5. Prikaz dobijenih rezultata

XIV POGLAVLJE						
JEZIČKI ČINIOCI - Gramatički elementi/Stilski elementi						
KRITERIJUMI - Korektnost/Korespondencija						
		CT1	CT2	CT3	CT4	CT5
I		Da	Delimično	Delimično	Ne	Delimično
II		Da	Delimično	Delimično	Ne	Ne
III		Da	Da	Delimično	Ne	Ne
IV		Da	Da	Delimično	Ne	Delimično

Tabela 2. Procena ispunjavanja kriterijuma korektnosti (gramatički elementi) i korespondencije (stilski elementi)

5. Zaključak

Iz dobijenih rezultata proističe da je najveći stepen gramatičke tačnosti i stilske korespondencije ostvario CT1. Sledi CT2 (razlika je minimalna i gotovo zanemarljiva), potom CT3. Upadljiva je pak razlika između relativne bliskosti dobijenih rezultata za prva tri prevoda i rezultata za dva potonja: u pitanju je značajna razlika, dok dobijeni rezultat za CT4 dovodi u ozbiljnu sumnju validnost i kredibilitet ovakvog prevoda. Prevodi „bliži“ vremenu nastanka izvornika, što kada je reč o prevodima *Vladaoca*, valja shvatiti krajnje uslovno (zbog sinhronijskog karaktera svih prevoda), bili su u smislu očuvanja formalne ekvivalencije mnogo bliži izvorniku, kako Ristićev tako i Dominikovićev prevod, koji je, i pored visoke retoričnosti, u velikoj meri očuvao gramatičke i stilske osobenosti izvornika. CT3, koji je istovremeno i prevod koji se hronološki nalazi na sredini u kontinuumu prevoda *Vladaoca*, našao se i na skali funkcionalne procene u „sredini“: Frangeš je uspeo da „posreduje“ između očuvanja gramatičke tačnosti i stilske korespondencije, dok su ova dva kriterijuma najmanje zadovoljena u dva najnovija prevoda. To istovremeno može biti pokazatelj i činjenice da je konativna funkcija *Vladaoca* sasvim oslabila, dok je informativna funkcija zadobila primaran značaj, tako da potonji prevodioci nisu smatrali primarnim

¹⁷ Analizirajući engleske prevode ovog odlomka iz *Vladaoca*, Gučone (Guccione) razlikuje prevode koji poštuju sintaksičku organizaciju Makijavelijevog jezika (Mansfeld u prevodu objavljenom 1985. i Konel u prevodu iz 2005), dok se, s druge strane, Skinner i Prajs u svom prevodu iz 1988. udaljavaju od izvornika, usvajajući ciljno-orijentisani pristup (Guccione, 2009: 487).

da odgovore na formalne zahteve dela. Katarina Rajs govori o tome da se mora proceniti da li prevod uzima u obzir stilske komponente izvornog teksta u odnosu na standardnu, individualnu ili savremenu upotrebu i da li autorov stvaralački izraz odstupa od uobičajene upotrebe jezika (Reiss, 2000: 63). U odnosu na gramatičke i stilske odlike Makijavelijevog specifičnog jezika koje su u vreme nastanka dela odstupale od standardne upotrebe, tu specifičnost sačuvala su prva dva ciljna teksta: kada je reč o ova dva CT, subjektivne determinante, poput vremenskog faktora ili faktora publike nisu bile odlučujuće za korigovanje Makijavelijevog zgusnutog stila. Ako pogledamo dva najnovija prevoda, ovi subjektivni faktori znatno su uticali na prevodilačke strategije: u prvom slučaju (CT4), na odabir modernizujućeg, obezvremljenog prevoda uticala je ličnost prevoditeljke, odnosno njena preovlađujuća prevodna strategija, dok je u drugom slučaju (CT5), svest o vremenu nastanka dela dovela do jače arhaizacije u prevodu.

S obzirom na to da Makijavelija posmatramo u svetlu funkcionalne kritike koja uzima u obzir funkciju teksta u izvornoj, ali isto tako i u ciljnoj kulturi, polazimo od činjenice da je u trenutku nastanka *Vladaoca* formalni aspekt bio od primarnog značaja i da se nalazio „u funkciji“ iskazivanja ekspresivnosti, odnosno suštinske komponente dela. Naravno da vremenski faktor i subjektivnost prevodioca i kritičara, kao i prevodilačka strategija značajno utiču na „modifikovanje“ ocene o gramatičkoj tačnosti i stilskoj korespondenciji. Videli smo da su prevodioci u pojedinim segmentima u cilju postizanja arhaičnog tona „kršili“ gramatičku tačnost i pribegavali preformulaciji iskaza, te da se u skladu s tim može zaključiti da je prevodilačka kritika neprimenjiva u apsolutnom smislu, upravo zbog toga što na prevod utiču brojni vantekstualni činioci. Ovakvo modifikovanje ocene, međutim, moglo bi se primeniti u slučaju ispitivanja jednog prevoda: ako je u jednom prevodu izvršeno ovakvo modifikovanje, a u drugima nije, na koji način onda uspostaviti jedinstveni kriterijum procene svih prevoda? Rezultati su svakako uslovni i obeleženi subjektivnim karakterom prevodilačke kritike: na procenu kvaliteta prevoda ne utiče samo subjektivnost prevodioca, već i kritičara. Jedan od činilaca kojim valja korigovati sud o delu jesu vremenski faktor i faktor čitalačke publike, odnosno usvajanje odgovarajuće prevodilačke strategije koju za *Vladaoca* ne objavljuje niko osim Frangeša. Na nama je stoga bilo da samo na osnovu prevoda i paratekstualnog materijala izvučemo zaključke o primenjenoj strategiji.

Sa stanovišta prevodilačke kritike Katarine Rajs, a na osnovu isticanja u prevodu pojedinih funkcija teksta, CT1 i CT3 su preneli u ciljnu kulturu sve tri tekstualne funkcije: informativnu, ekspresivnu i konativnu. CT2 je prvenstveno bio usmeren na konativnu funkciju, dok je CT4 primarno ostvario informativnu funkciju. CT5 je nastojao da uključi sve funkcije, iako nije na zadovoljavajući način odgovorio na sve postavljene kriterijume: gramatičko-stilska komponenta nije ostvarena u potpunosti, a čini se da je informativna komponenta i u ovom poslednjem prevodu takođe preovladala, što može biti posledica upravo manjeg „poštovanja“ formalnih odlika dela.

Kritika Katarine Rajs bila je dovoljno fleksibilna da obuhvati različite aspekte Makijavelijevog dela kao sveobuhvatna metodologija za procenu kako jezičkih, tako

i vanjezičkih specifičnosti teksta, budući da sadrži i vremenski faktor, kao i faktor ciljne publike kojoj se prevod obraća, što obuhvata brojne aspekte značajne u okviru opštih teorijskih postavki retraduktoloških studija. Kao što svako delo nameće sopstvena pravila prevođenja, smatramo da se isto može primeniti i na procenu kvaliteta prevoda: mišljenja smo da za delo kakvo je *Vladalac* nije najpogodniji pretežno izvorno-orijentisani metod zasnovan na striktnom poštovanju lingvističkih odlika teksta (kakav je metod Lensa Hjusona ili pak Džulijen Haus¹⁸) koji zasniva svoje merenje na stepenu vernosti izvornom tekstu, naročito zbog toga što pojedini prevodioci eksplicitno deklarišu usvajanje prevodilačke strategije osavremenjavanja i „nepoštovanja“ prvobitnih sintaksičkih i formalnih odlika dela (Frangeš, 1975: 120). Funkcionalni pristup Katarine Rajs obuhvata i procenu vremenskog faktora, koji je od ključne važnosti u proceni kvaliteta prevoda istorijskog teksta, a ono što se u ovakvom tekstu zahteva jeste neka vrsta medijacije između izvorno i ciljno orijentisanog pristupa i prevodilačka strategija posredovanja između „savremenosti“ i „arhaizovanosti“. Pored gramatičke korektnosti koja odgovara napuštenom kriterijumu formalne ekvivalencije, znatan deo kritike Katarine Rajs posvećen je leksičkim i semantičkim elementima, koji su u slučaju *Vladaoca* mnogo više od elemenata gramatičkog tipa zaokupljali pažnju prevodilaca i teoretičara prevođenja.

Literatura

- Berman, A. (1990). La retraduction comme espace de traduction. *Palimpsestes*, 13, 1–7.
- Berman, A. (2004). Prevođenje i slovo ili konačište za dalekog (A. Mančić, prev.). Beograd: Rad.
- Campi, A. (2013). Introduzione. Il Principe di Niccolò Machiavelli e il suo tempo. 1513–2013. In A. Campi (Ed.), *Il Principe di Niccolò Machiavelli e il suo tempo. 1513–2013* (pp. 3–9). Roma: Istituto della Enciclopedia Italiana.
- Chiapelli, F. (1952). *Studi sul linguaggio del Machiavelli*. Firenze: Felice le Monnier.
- Croce, B. (1952). La questione del Machiavelli. In A. Savorelli (Ed.), *Indagini su Hegel e schiarimenti filosofici* (pp. 164–176). Bari: Laterza.
- Frangeš, I. (1952). Napomena Prevodiočeva. U Niccolò Machiavelli, *Vladar* (str. 123–124). Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.
- Frangeš, I. (1980). Napomena prevodiočeva. U N. Machiavelli, *Vladar; Mandragola* (str. 146–147). Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.

18 Noviji pristupi merenju kvaliteta prevoda u oblasti retraduktoloških studija uglavnom se zasnivaju na „kvantifikaciji“ rezultata: Hjuson ukazuje na to da koncepti kao što su „pomeranja“ (*shift*) ili „devijacije“ (*deviation*) određuju a priori odnos kritičara prema izvornom i ciljnom tekstu i suštinski zasniva merenje kvaliteta prevoda na merenju odstupanja od izvornog teksta, nazivajući to odstupanje „rekategorizacija“ na sintaksičkom i „modifikacija“ na leksičkom planu (Hewson, 2011: 7). I u okviru funkcionalnog pristupa, Džulijan Haus (House, 2009) zasniva svoj model procene na funkcionalnoj i sistemskoj gramatici M.A.K. Halideja (1985) i kao ključne pojmove navodi „nepodudaranja“ (*mismatches*) i „greške“ (*errors*) (House, 2009: 31).

- Grubiša, D. (1998). Kako čitati Vladara. U D. Grubiša (prir.), *Niccolò Machiavelli, Vladar* (str. 5–101). Zagreb: Globus.
- Grubiša, D. (2018). Il problema della traduzione del *Principe* di Machiavelli (caso di studio croato e italiano). *La Battana, LIV*(209), 9–43.
- Guccione, C. (2009). A Stylistic Analysis of the English Translations of Machiavelli's *The Prince*: Mansfield, Skinner and Connell. *Storia e Politica, I*(3), 476–504.
- Hewson, L. (2011). *An Approach to Translation Criticism: Emma and Madame Bovary in Translation*. Amsterdam: John Benjamin Publishing Company.
- Holmes, J. S. (1972). The Cross-temporal Factor in Verse Translation. *Meta, 17*(2), 102–110.
- House, J. (2009). *Translation Quality Assessment. Past and present*. London and New York: Routledge.
- Jones, F. R., Turner, A. (2004). Archaisation, Modernisation and Reference in the Translation of Older Texts. *Across Languages and Cultures, 5*(2), 159–185.
- Koller, W. (1979). Einführung in die Übersetzungswissenschaft. Heidelberg & Wiesbaden: Quelle und Meyer.
- Koskinen, K., Paloposki, O. (2003). Retranslation in the Age of Digital Reproduction. *Cadernos, 1*, 19–38.
- Machiavelli, N. (1997). *Il Principe*. Milano: Feltrinelli.
- Makijaveli, N. (1952). *Vladar* (I. Frangeš, prev.). Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.
- Machiavelli, N. (1975). *Vladar* (I. Frangeš, prev.). Zagreb: Fakultet političkih nauka Sveučilišta u Zagrebu.
- Machiavelli, N. (1983). *Vladar; Mandragola* (I. Frangeš, prev.). Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.
- Machiavelli, N. (1985). *Vladar* (I. Frangeš, prev.). U D. Grubiša (prir.), *Niccolò Machiavelli. Izabrano djelo* (str. 99–145). Zagreb: Globus.
- Machiavelli, N. (1998). *Vladar* (I. Frangeš, prev.). U D. Grubiša (prir.), *Niccolò Machiavelli, Vladar (5-101)*. Zagreb: Globus.
- Makijaveli, N. (1907). *Vladalac* (M. T. Ristić, prev.). Beograd: Geca Kon.
- Makijaveli, N. (1964). *Vladalac* (M. T. Ristić, prev.). Beograd: Rad.
- Makijaveli, N. (1976). *Vladalac* (J. Stojanović, prev.). Beograd: Rad.
- Makijaveli, N. (1989). *Vladalac* (J. Stojanović, prev.). Beograd: Moderna.
- Makijaveli, N. (2001). *Vladalac* (J. Stojanović, prev.). Beograd: Bonart.
- Makijaveli, N. (2009). *Vladalac* (J. Todorović, prev.). Beograd: Mono i Manjana.
- Newmark, P. (1988). *A Textbook of Translation*. New Jersey: Prentice Hall.
- Nida, E. (1964). *Toward a Science of Translating*. Leiden: E. J. Brill.
- Piletić, M. (1997). *Vremenska distanca u prevođenju književnog teksta (na primerima iz italijanskih renesansnih tekstova i njihovih savremenih prevoda)*. Beograd: Filološki fakultet.
- Reiss, K. (2000). *Translation Criticism – The Potentials & Limitations: Categories and Criteria for Translation Quality Assessment*. Manchester: St. Jerome Publishing.
- Reiss, K. (1983). *Adequacy and Equivalence in Translation. The Bible Translator*. <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/026009358303400301>

- Samardžić, M. (2006). *Od rečenice do teksta. Uvod u sintaksu italijanske složene rečenice*. Podgorica: Univerzitet Crne Gore.
- Samardžić, M. (2009). Tekstualna tipologija i prevođenje: primer naučne proze i esejistike. U Vučo, J., Ignjačević, A., Mirić, M. (prir.), *Jezik struke: teorija i praksa* (str. 208–218). Beograd: Univerzitet u Beogradu.
- Snell-Hornby, M. (1988). *Translation Studies: An Integrated Approach*. Amsterdam: John Benjamin Publishing Company.
- Šlajermaher, F. (2003). O različitim metodama prevođenja. (A. Bajazetov-Vučen, prev.). Beograd: Rad.
- Venuti, L. (2004). *Retranslations: The Creation of Value*. In K. Faull, M. Lewisburg (Eds.), *Translation and Culture* (pp. 25–38). Lewisburg: Bucknell University Press.
- Weinrich, H. (1966). *Linguistik der Lüge*. Heidelberg: L. Schneider.

Anđela R. Milivojević

Summary

THE FUNCTIONAL APPROACH TO THE TRANSLATION QUALITY ASSESSMENT OF MACHIAVELLI'S *PRINCE* RETRANSLATIONS

The aim of the paper is to demonstrate empirically the application of the translation quality assessment based on Katharina Reiss' functional methodology approach, through the analysis and comparison of existing retranslations into Serbo-Croatian of Machiavelli's *The Prince*. The aim of this analysis was to contribute to the research in the area of Retranslation Studies by defining the dominant textual functions within every translation, depending on when the text was translated and the applied translational strategy.

Through the functional methodology approach we have used, based on the predominant function of the source text which had to be adequately expressed in the target text, we have opted for the source-oriented approach in analyzing some excerpts from the XIV chapter of *The Prince*. We have given a specific theoretical framework to our analysis, mandatory in the field of empirical Retranslation Studies, and that is Antoine Berman's *Retranslation Hypothesis* that defines the translations chronologically closer to the original as target-culture oriented, while the ones more distant from the original are source-culture oriented. By emphasizing some textual functions that have prevailed in the translation, the results of our research will show that the *Retranslation Hypothesis* can be applied only partially and conditionally.

Key words:

Retranslation Studies, translation quality assessment, functional methodology, Machiavelli, *The Prince*, retranslations in the Serbo-Croatian speaking territory